

લોકગીત એ લોકસાહિત્યનો પદ્ય પ્રકાર છે. લોકગીતનો કોઈ રચયિતા નથી હોતો એમ કહેવા કરતાં એમ કહી શકાય કે લોકસમૂહ લોકગીતોનો રચયિતા હોય છે. માત્ર એક વ્યક્તિ નહીં પણ અનેકોની ઉત્સાહભરી સર્જકતાથી રચાયેલું લોકગીત કોઈ એક પ્રસંગ કે ઘટના આધારિત આનંદ-ઉત્સાહ, ઉમંગ કે વેદનાની સર્જનાત્મક અભિવ્યક્તિ છે. લોકગીતોનો આપણી પાસે સમૃદ્ધ વારસો છે.

‘ભવના અબોલા’ લોકગીતમાં પતિને મનાવવા માટેના અથાગ પ્રયત્નો છતાં પતિ રીઝતા નથી માટે દુઃખથી સંતપ્ત દીકરી સમડી મારફતે પિતાને સંદેશો મોકલાવે છે, પરંતુ પિતા શાણી સલાહ આપે છે. દીકરી સુખ તો બધા માણે, દુઃખ વેઠે તે સહનશીલ કહેવાય. દીકરીને વેઠવાં પડતાં દુઃખ સામાન્ય નથી એ વાતની પ્રતીતિ ડુંગર ન ખેડાય, સમંદર ન મપાય, પરણ્યો ન વેચાય અને કરમ ન વંચાય જેવી વાતો દ્વારા થાય છે. આ લોકગીતમાં સાસરવાસમાં દીકરીને પડતાં દુઃખ કેવાં અસહ્ય હોય તેની વાતો કરવામાં આવી છે.

મેં તો ડુંગર કોરીને ઘર કર્યા,
મેં તો કાચનાં કર્યા કમાડ;
મોરી સૈયરું! અબોલા ભવ રિયા
મેં તો અગર ચંદણના ચૂલા કર્યા,
મેં તો ટોપરડે ભરિયાં ઓબાળ મોરી...
મેં તો દૂધનાં આંધણ મેલિયાં,
મેં તો ચોખલા ઓર્યા શેર. મોરી...
એક અધ્ધર સમળી સમસમે,
બેની, મારો સંદેશો લઈ જા. મોરી...
મારા દાદાની ડેલીએ જઈ કેજે,
તમારી દીકરીને પડિયાં છે દુઃખ. મોરી...
દીકરી! દુઃખ રે હોય તો વેઠીએ,
દીકરી! સુખ તો વેઠે છે સૌ. મોરી...
દાદા! ખેતર હોય તો ખેડીએ,
ઓલ્યા ડુંગર ખેડ્યા કેમ જાય? મોરી...
દાદા! કૂવો રે હોય તો ત્યાગીએ,
ઓલ્યા સમદર તાગ્યા કેમ જાય? મોરી...
દાદા! ઢાંઢો રે હોય તો વેચીએ,
ઓલ્યો પરણ્યો વેચ્યો કેમ જાય? મોરી...
દાદા! કાગળ હોય તો વાંચીએ,
ઓલ્યાં કરમ વાંચ્યાં કેમ જાય? મોરી...

શબ્દ-સમજૂતી

ચંદણ ચંદન; સમદર દરિયો, સમુદ્ર; ઢાંઢો બળદ; અગર એક જાતનું સુગંધીદાર લાકડું; ઓબાળ ઉબાળો, બળતણ; પરણ્યો પતિ, ધણી; કરમ નસીબ; કમાડ દરવાજા, બારણાં; સૈયર સખી; કોરવું તોડવું; સમળી સમડી; સમસમવું ફફડવું, ગભરાવું; તાગવું માપવું.

સ્વાધ્યાય

1. નીચેના પ્રશ્નોના એક-એક વાક્યમાં ઉત્તર લખો :

- (1) લોકગીતની નાયિકા શા માટે વ્યથિત છે?
- (2) લોકગીતની નાયિકા કોને સંદેશો લઈ જવાનું કાર્ય સોંપે છે?
- (3) નાયિકા કોને સંદેશો મોકલવા ઝંખે છે?
- (4) પિતાએ પુત્રીને શી સલાહ આપી?

2. નીચેના પ્રશ્નોના બે-ત્રણ વાક્યમાં ઉત્તર લખો :

- (1) ‘કાચનાં કમાડ’ શબ્દ દ્વારા નાયિકાની શી વેદના પ્રગટી છે?
- (2) નાયિકા શો સંદેશ મોકલાવે છે?
- (3) નાયિકાને ક્યાં દુઃખ વેઠવાં પડે છે?

3. નીચેના પ્રશ્નોના સવિસ્તર ઉત્તર લખો :

- (1) નાયિકાએ પતિને મનાવવા શા-શા પ્રયત્નો કર્યા? તેનું શું પરિણામ આવ્યું?
- (2) નાયિકાએ મોકલેલ સંદેશ લખો.

વિદ્યાર્થી-પ્રવૃત્તિ

- દામ્પત્ય જીવનનાં અન્ય પાંચ લોકગીત મેળવીને લખો.
- ‘દીકરી વહાલનો દરિયો’ વિષય પર નિબંધ લખો.
- તમે દીકરી તરીકે તમારા પિતાને પત્ર લખો.

ભાષા-અભિવ્યક્તિ

તમારી પાસે જે લોકગીત છે, તે છાપેલું છે, જ્યારે લોકોની વચ્ચે, લોકપરંપરામાં એ ગવાતું હોય ત્યારે એમાં ઢાળ, લય તેમજ રાગ-સૂર ભળે છે. દાદાની સલાહ અને પુત્રીની દાદા આગળ વ્યથા રજૂ કરવા વપરાયેલા શબ્દો તેમજ કાવ્યરીતિની નોંધ કરો.

દાદા કહે છે : દીકરી, સુખ તો બધા વેઠે, દુઃખ જ વેઠવાનાં હોય ને ! ત્યારે દીકરી બોલચાલની લઢણ તેમજ ભાષામાં કહે છે : ‘દાદા... આમ હોય તો ઠીક પણ તેમ હોય તો શું ?’ ગીતની ધ્રુવ પંક્તિથી ઘૂંટાતો ભાવ છેલ્લી પંક્તિમાં આર્તસ્વર બને છે, એકસૂત્ર બને છે અને ભાવાભિવ્યક્તિની તીવ્રતા વ્યક્ત કરે છે : ‘કરમ વાંચ્યાં કેમ જાય?’

શિક્ષક-પ્રવૃત્તિ

- લોકગીત ગાન સ્પર્ધાનું આયોજન કરો.
- તમારા વિસ્તારના પ્રસિદ્ધ લોકગાયકનો કાર્યક્રમ શાળામાં ગોઠવો.
- લોકસાહિત્યનાં પુસ્તકોનું પ્રદર્શન યોજો.
- બાપ-દીકરી વિષયક કવિતાઓ એકઠી કરી હસ્તાલિખિત અંક તૈયાર કરાવો.

